

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ДУХОВНОГО ЗРОСТАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

**А. П. ФРАДИНСЬКА,
В. В. КОРЖ**

Актуальність проблеми полягає в тому, що духовні цінності сучасної людини перебивають не на першому місці, а особливо в юнацькому віці головною першоосновою є думка друзів, соціального оточення і аж ніяк не сімейного кола. Так стається у більшості випадків. Ми часто забуваємо, що нас вчили у дитинстві (не кради, не обманюй, люби батька і матір своїх, поважай друзів і так далі). Але коли ми виростаємо, то не всі моральні цінності нам стають притаманними, точніше ми про них знаємо, але не користуємось ними. Багато чого змінює у нас саме суспільство (оточення) і його моральні принципи, його закони. І щоб не стати відірваними від сьогодення, ми повторюємо поведінку соціуму, ми живемо за їх принципами і законами.

Основна актуальність теми полягає у тому, щоб спрямувати всі сили виховного і навчального процесу на розвиток гармонійної, духовної особистості підростаючого покоління.

Проблемі духовності присвячено низку праць дослідників різних наукових галузей. Це науковці, які працювали у філософському, етичному, психологічному напрямках, а саме: І. Ардашкін, Н. Богданова, Р. Кісіль, Л. Подоляк, М. Савчин та ін.

Метою статті є аналіз теоретичних поглядів у психологічній науці на проблему духовного зростання особистості в юнацькому віці.

Особливе значення у становленні й розвитку духовності особистості має наявність у неї потреби у постійному самовдосконаленні, розвинених механізмів саморегуляції, що забезпечують можливість якнайповніше актуалізувати й зреалізувати свої потенційні можливості.

Духовно досконала особистість не тільки усвідомлює вирішальне значення моральності у людських взаєминах, у розвитку суспільства на гуманістичних засадах, але й активно утверджує моральне начало у повсякденному житті, у ставленні до інших людей, до себе самої.

Все, що робить людина, як поводить, чим, якими цінностями, потребами мотивується її активність, можна оцінити з позицій духовності. Духовністю, її станом можна пояснити сутність поведінки людини, оскільки саме духовність є провідною детермінантою поведінки, діяльності особистості [3].

У систему цінностей, в контексті яких функціонує духовність, входять, крім моральних, громадянські цінності. Серед них найважливіше місце посідають так: почуття патріотизму, ідентичності з національною спільнотою; глибоке усвідомлення рідної мови у життєдіяльності нації, держави; відповідальність за долю нації; повага до інших національних спільнот; естетичні цінності; інтелектуальні цінності; екологічні цінності; світоглядні цінності. Важливо зазначити, що світоглядні ціннісні орієнтації посідають особливе місце у сфері духовності особистості як неповторної індивідуальності з її прагненнями, сподіваннями, сприйняттям світу, баченням себе в ньому, усвідомленням та сприйняттям сенсу свого життя, свого призначення. Отже, світоглядні ціннісні орієнтації як складова системи духовних цінностей є базовим утворенням у структурі свідомості та самосвідомості особистості і визначають зміст, сутність Я-концепції особистості [5].

Духовність слід розглядати як багатовимірну систему, складовими якої є утворення у структурі свідомості та самосвідомості особистості, в яких у формі ціннісних орієнтацій віддзеркалюються її найбільш актуальні, моральні потреби, інтереси, погляди, ставлення до навколишньої дійсності, до інших людей, до себе самої, що стали суб'єктивно значущими регуляторами активності.

Найбільш тісно духовність пов'язана з мораллю. Тому особливу увагу слід приділяти з'ясуванню того, як вихованець усвідомлює такі цінності як справедливість, відповідальність, чесність, яким чином оцінює себе як носія таких цінностей, як реагує на їх прояви у поведінці навколишніх та у своїх власних вчинках у конкретних життєвих ситуаціях [3].

Ненависть, озлобленість, зневажливе ставлення до інших, скупість, заздрість – риси абсолютно несумісні з духовністю. Такою ж мірою несумісними з духовністю є невгамовні,

безконтрольні пристрасті, прагнення до насолод, що розбещують людину, руйнуючи, знижуючи у ній все людське, перетворюючи її у безвільного раба власних нікчемних потреб. Разом з тим, в житті людини є чимало випадків, ситуацій, явищ, коли ненависть виступає як морально виправдане почуття, котре вимагає від людини не тільки ненавидіти щось, когось, але й активно протидіяти всьому тому, що породжує зло, принижує людську гідність, є втіленням бездуховності [1].

Надзвичайно важлива роль у виникненні, становленні та розвитку духовності особистості належить вірі людини у безсмертя душі людської, у її вічне життя, у безмежні можливості збагачення духовного життя людини, у вищу силу, в Бога. Ця виняткова роль віри у духовному житті людини зумовлюється багатьма чинниками. Серед них особлива роль належить тим моральним чеснотам, котрі покладені в основу віри, зокрема християнської, у формі заповідей, що для віруючої людини є внутрішніми інстанціями, регуляторами її духовного життя та поведінки [4].

Макселон наводить такі характеристики духовності молодшої людини: в цей час починає формуватися ставлення до релігії. Йде боротьба за особистий світогляд, оскільки на його формування впливають протилежні думки – як із релігійного, так і середовища. Виникають кризи власної ідентичності. Крім конфліктів з дорослими, у молодих людей виникає занепокоєння, пов'язане з першим сексуальним досвідом, що суперечить релігійним нормам. Конфлікт совісті може призвести до відходу від віри, а також до формування негативного або агресивного ставлення до неї [5].

Водночас слід підкреслити, що віра може відігравати неоціненну роль у духовному розвитку людини лише у тому випадку, коли особистість у своєму житті справді керується заповідями, нормами, передбаченими певною вірою. Лише та віруюча людина, у котрій віра поєднується з потребою постійного самовдосконалення, подолання в собі негативних якостей, здатна досягати у своєму духовному розвитку вершин досконалості. Отже, релігійна віра може вважатися справді духовним надбанням особистості лише за умови, якщо вона допомагає людині виховувати у собі духовні чесноти з метою примноження своїх потенційних можливостей задля творення добра.

Зважаючи на багатогранність, складність самого явища духовності, а внаслідок цього і труднощі у її діагностуванні, зокрема у визначенні рівнів розвитку, у розпізнаванні особливостей проявів, виокремлюють систему взаємопов'язаних системних ознак, які можуть слугувати критеріями духовності. Ці ознаки піддані класифікації, в основу якої поклали ставлення та визначальні особистісні характеристики людини. В результаті отримано 5 наступних груп:

I група. Ставлення до інших: стійка потреба й здатність слухати та чути іншого, що виявляється у ширій зацікавленості питаннями, які хвилюють іншу людину; почуття міри і такту у спілкуванні з іншими, у будь-яких діяннях людини, що певним чином проектується на навколишніх, їхні настрої тощо, готовність безкорисливо допомагати іншим, схильність до добротності; чуйне, турботливе ставлення до слабких, незахищених людей із фізичними вадами, повага до їхньої людської гідності; відсутність звички до надміру критичного ставлення до інших, що поєднується з поблажливим ставленням до себе; бажання й уміння бачити в іншій людині позитивні риси її особистості, поважати її людську гідність; почуття вдячності та його реальні вияви у ставленнях до навколишніх.

II група. Ставлення до себе: постійна потреба у подоланні в собі негативних рис, конкретні дії, спрямовані на самовдосконалення як умову самореалізації; здатність щиро визнавати власні помилки, переживати почуття провини за свої негідні вчинки; почуття самоповаги, власної гідності як умови відповідальності; турбота про своє фізичне та психічне здоров'я як умову досягнення особисто привабливих та суспільно життєво важливих цілей.

III група. Ставлення до доленосних громадянських цінностей, людських стосунків, праці та інших явищ суспільного життя: глибокі, стійкі патріотичні почуття, дієва настроєність на реальні справи, в яких реалізується громадянський обов'язок; повага патріотичних почуттів представників інших національних спільнот, їх мови, традицій, культури; усвідомлення мови як неоціненого скарбу (немає мови – немає народу, нації), основи національної ідентичності та національної культури; розвинене соціальне мислення; власні погляди на політичні питання, питання історії, різні суспільні явища; невідвладність стороннім хибним впливам; переконаність у святості сімейних і родинних зв'язків, традицій, батьківської та синівської прив'язаності й поваги, любові, турботи, підтримки, реальної допомоги батькам, особливо на схилі їхніх літ; усвідомлення життєдайної, перетворювальної сили щоденної праці як умови самоствердження та самореалізації людини, її психічного, особистісного розвитку, як засобу творення добра; повага до суспільних норм, їх строгі дотримання.

IV група. Ставлення до основоположних особистісних характеристик людини: яскраво виражена, пристрасна потреба у справедливості; реальні дії з метою утвердження правди як стосовно інших, так і самого себе; толерантність, готовність поступитися – якщо це не є

безпринципністю; категоричний осуд таких рис, як підлабузництво, хитрість, брехня, лестощі, лінощі, байдужість, споживацтво, пихатість; негативне ставлення до настирливого нав'язування власних поглядів, думок, оцінок іншим людям; відраза до брутальності, лихослів'я; негативна оцінка прагнень до накопичення, надмірного матеріального збагачення будь-якою ціною, користолюбства, здириництва.

V група. Ставлення до віри у вищу ідею, усвідомлення сенсу життя: віра у вищу ідею, велич душі людської, духу, всього, що сотворила людина упродовж життя; потреба за допомогою власної діяльності, конкретних учинків долучатися до небуденних, важливих, а то й величних справ; віра у Бога-творця, безсмертя людської душі, що поєднується з моральністю людини і спонукає її до постійного самовдосконалення, звільнення від скверни, негідних учинків як необхідної умови творення добра, служіння людям, Вітчизні і досягнення завдяки цьому відчуття повноти щастя, сенсу життя; психологічна готовність до вияву вдячності, прощення, покаяння. Із запропонованих ознак духовності видно, що вони характеризують людину, що досягла достатньо високого рівня особистісного розвитку.

Старшокласники мають чіткі, досить прагматичні уявлення про своє подальше життя, однак часто пов'язують їх не з власними можливостями, а зі сторонніми чинниками (матеріальним забезпеченням батьків, удачею тощо). Низький рівень задоволеності своїм теперішнім становищем і майбутніми перспективами ведуть часто до розвитку соціального цинізму у школярів і можуть стати суттєвою перешкодою на шляху формування їхньої духовності. Міжособистісні взаємини школярів мають виняткове значення для їхнього морального і духовного розвитку. Взаємини стають моральними, коли сприяють досягненню суспільного чи особистого блага, утверджують добро, коли в них реалізуються норми гуманістичної моралі [4].

Духовність, за М. Боришевським, – це багатовимірна система, складовими якої є утворення у структурі свідомості та самосвідомості особистості, в яких віддзеркалюються її морально релевантні потреби, інтереси, погляди, ставлення до навколишньої дійсності, до інших людей, до себе самої, що стали суб'єктивно значущими регуляторами активності. Суттєвою ознакою духовності є її цінності. Проблема духовності стає особливо актуальною в наш час, коли виховання особистості здійснюється за умов зростаючої освіченості, соціальної активності та інформованості. Слід зазначити, що на формування духовності впливає система факторів, які взаємопов'язані між собою:

1. Об'єктивні суспільні фактори – соціально-економічні умови розвитку особистості; характер діяльності, в яку включена особистість; демографічні умови (національність, сімейний стан тощо); культурні можливості (ступінь віддаленості від осередків культури).

2. Суб'єктивні фактори розвитку особистості – психологічні особливості особистості (задатки, здібності, характер); зміст духовного життя (світогляд, політичні, правові, моральні погляди і норми, ставлення до цінностей та ідеалів, сімейні традиції); культурний рівень: освіта, рівень вихованості тощо.

3. Суб'єктивні зовнішні впливи – сім'я, вчителі, однокласники, друзі, сусіди, засоби масової інформації, культурно-виховні заклади [2].

Також дуже важливим є культура народу – яскравий показник його духовного й інтелектуального багатства. Вона є осередком духовних цінностей, духовних можливостей суспільства, концентрацією творчих засад в особистості. Важливу роль у цій сфері відіграють література і мистецтво. Вони спрямовані на розвиток художньої культури, на формування моральної свідомості й загалом впливають на духовне життя суспільства.

Формування духовної особистості здійснюється за допомогою виховання і навчання – єдиного взаємопов'язаного процесу. Виховання відіграє в духовній сфері важливу роль. Його завдання можна класифікувати за такими напрямками: формування наукового світогляду; виховання свідомого ставлення до навчання, розвиток пізнавальної активності й культури розумової праці; виховання політичної свідомості і розвиток громадянської активності; виховання творчого ставлення до праці, підготовка до свідомого вибору професії; виховання моральності та культури поведінки; формування правосвідомості й виховання громадянської відповідальності; виховання естетичної культури і розвиток художніх здібностей тощо [4].

Таким чином, усі подані вище ознаки, а саме: класифікація духовних проявів, факторів впливу на особистість чинять чималий вплив на гармонійний розвиток підростаючого покоління. Це дозволяє за допомогою моральних цінностей так впливати на особистість у підлітковому віці, щоб розвинути в ній всі найкращі її сторони.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є емпіричне дослідження основних соціально-психологічних чинників духовного зростання особистості в юнацькому віці.

Список використаної літератури:

1. Ардашкин И. Б. Психология религий : [учебное пособие] / И. Б. Ардашкин. – Томск : Изд-во Томского политехнического университета, 2009. – 276 с.
2. Богданова Н. Проблема формування духовної культури студентської молоді України [Електронний варіант] / Н. Богданова // Донецький вісник НТШ. – т. 24. Філософія. Суспільство. Педагогіка. – 2008 р. – Режим доступу : http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=33147.
3. Кісіль Р. Духовна та психічна зрілість [Електронний варіант] / Роман Кісіль. – 2 березня 2011 р. – Режим доступу : <http://www.kapelanstvo.in.ua/index.php/statti/71-duhovnatapsyhzriilist>
4. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи : [підручник] ; 2-е вид. / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – К. : Каравела, 2008 – 352 с.
5. Психологія. З викладом основ психології релігії / під ред. О. Юзефа Макселона. ; пер. з пол. Т. Чорновіл. – Львів : Свічадо, 1998. – 320 с.
6. Савчин М. В. Вікова психологія : [навч. посіб.] ; 2-ге вид., стереотип. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К. : Академвидав, 2009. – 360 с.